

A Meta-Analysis on the Effectiveness of Cognitive Behavioral Play Therapy on Social Skills of Children with Intellectual Disabilities in Iran

Seyyede Somayyeh
Jalil-Abkenar *

Assistant Professor, Department of Psychology & Counseling, Farhangian University, Tehran, Iran.

Zahra Khademi

MA Student, Education of Students with Special Needs, Farhangian University, Isfahan, Iran.

Accepted: 21/12/2025

Abstract

This study aimed to conduct a meta-analysis on the effectiveness of cognitive behavioral play therapy on social skills of children with intellectual disabilities in Iran. In this meta-analysis study, the PRISMA method was used to define the decision-making process and organize the stages of study selection. Then, the effect size of mean differences and the effect size of play therapy-based interventions were determined. Among the 19 studies conducted in Iran, 12 were selected for meta-analysis. These studies were indexed in reputable scientific databases, including Jihad University Scientific Information Database, Iran Medical Articles Database, Research Institute for Information Science, Google Scholar, Iran Scientific Documents Database, and the National Journals Database, covering the period from 2008 to 2024. These studies met the inclusion and exclusion criteria and were deemed methodologically sound, ensuring their validity for meta-analysis. In this study, the meta-analysis checklist was used as the main tool for data evaluation and selection. The comprehensive meta-analysis software was utilized for descriptive data analysis and effect size calculation in this study. The study

Received: 31/05/2025

eISSN: 2252-0031

ISSN: 2476/647X

* Corresponding Author: s.jalil-abkenar@cfu.ac.ir

How to Cite: Jalil-Abkenar, S. S., Khademi, Z. (2025). A Meta-Analysis on the Effectiveness of Cognitive Behavioral Play Therapy on Social Skills of Children with Intellectual Disabilities in Iran, *Journal of Psychology of Exceptional Individuals*, 15(58), 187-221. DOI: 10.22054/jpe.2026.85349.2810

findings showed that the effect size of mean difference rate of intervention based on play therapy on the social skills was 0.58 ($p \leq 0.0001$). According to Cohen's table, this value indicates a high effect size, demonstrating a significant impact of the intervention. The results of this meta-analysis support the effectiveness of cognitive behavioral play therapy in enhancing the social skills of children with intellectual disabilities. Therefore, educational programs based on cognitive behavioral play therapy appear to be an effective approach for empowering children with intellectual disabilities in social environments. These programs can be utilized in educational centers to enhance their social skills and interactions.

Keywords: Cognitive behavioral; intellectual disability; meta-analysis; play therapy; social skills.

Extended Abstract

1. Introduction

Ongoing social and cultural changes present individuals with intellectual disabilities with unique and multifaceted challenges in psychological, social, and educational domains (Kirk et al., 2015). Social skill acquisition is a significant domain affected by intellectual disability, influencing the achievements and capabilities of children and adolescents (Jalil-Abkenar et al., 2012). Social skills encompass a range of behaviors and communicative strategies that facilitate successful interactions (Gresham et al., 2006). Most children acquire social skills naturally through everyday interactions with parents, siblings, and peers without formal instruction (Bryan, 2002). However, children with intellectual disabilities often face difficulties in acquiring these skills, which frequently results in negative responses from adults and peers. Deficits in social skills and significant behavioral problems can lead to dysfunctional interpersonal interactions and disruptions in the social development process (Ahghar et al., 2013). Particularly in children with intellectual disabilities, this condition not only affects interpersonal relationships but also has significant implications for family interactions and the dynamics of the family system (Totsika et al., 2022). One major risk is that these children may become trapped in a cycle of negative interactions, where they are increasingly subjected to and engage in harassment by both teachers and peers (Kauffman & Landrum, 2013). Play therapy-based interventions are considered effective in rehabilitation, holding a prominent position from educational and therapeutic perspectives, particularly in enhancing social skills (Vosoughi et al., 2025; Hoshina et al., 2017). This approach helps children express their emotions indirectly, thereby reducing psychological stress and fostering effective coping skills for emotional and behavioral challenges (Shahzadehahmadi et al., 2024). Play therapy is a significant approach in the education of children with special needs (Gupta et al., 2023). Emphasizing active participation, this method focuses on enhancing self-regulation, improving social interactions, increasing behavioral management, fostering responsibility, and strengthening social skills (Wong et al., 2023). Although numerous studies have examined the impact of play therapy, findings have reported a wide range of effectiveness, from minimal to

highly significant. Therefore, conducting a meta-analysis can help determine the precise effectiveness of these interventions by systematically aggregating findings, paving the way for a deeper understanding of their role in social development.

2. Literature Review

The findings of Hoshina et al. (2017) indicated that digital play therapy enhances children's attention and social skills. According to Chapman and Snell (2011), social skills training and behavior modification have a positive impact on establishing interpersonal relationships and play-related skills in preschool children with special needs. Similarly, Landreth et al. (2009) indicated that play therapy positively impacts children's behavior and emotional regulation, recognizing it as one of the most effective interventions for addressing behavioral problems and fostering social skills. The results of the study by Ahmari et al. (2023) demonstrated that parent-child relationship-based play therapy had a positive effect on the social adjustment and social skills of students with intellectual disabilities and visual impairments. Furthermore, Heydari et al. (2024) found that parent-child interaction therapy based on the Eyberg approach led to improvements in anxiety levels and social skills among children with intellectual and developmental disabilities. Finally, Azarnioshan et al. (2012) demonstrated a significant positive effect of cognitive-behavioral play therapy in reducing behavioral problems among elementary school students with intellectual disabilities.

3. Methodology

In this study, a meta-analysis method was employed. This approach enables the integration and analysis of findings from multiple studies, providing a more comprehensive overview of the effectiveness of the interventions under investigation. The statistical population consisted of articles published in scientific journals between 2008 and 2024, focusing on the effectiveness of cognitive-behavioral play therapy on the social skills of children with intellectual disabilities in Iran. The quality of the articles was assessed based on the PRISMA statement. After removing duplicate and overlapping articles, a total of 12 studies remained for analysis. Inclusion criteria encompassed clearly defined hypotheses, a scientifically sound research design with a precise definition of the target population, an appropriate sample size, a valid

sampling method, the use of measurement instruments with established validity and reliability, the application of standard statistical procedures, and the accuracy of statistical computations. Moreover, selected studies were required to focus specifically on cognitive-behavioral play therapy interventions and be conducted as group-based research employing experimental or quasi-experimental designs. Conversely, studies that lacked the necessary methodological criteria—such as case reports, reviews, correlational or descriptive studies, or those that failed to report effect sizes or provide sufficient data for their calculation—were excluded from the analysis.

4. Results

The results of the meta-analysis on the effectiveness of cognitive-behavioral play therapy on the social skills of children with intellectual disabilities are reported in Table 1.

Meta-analytic findings on the effectiveness of cognitive-behavioral play therapy on social skills

Research	Significance level of the studies	Conversion of significance level to z	Conversion of z to r	Cohen's d	Conversion r to Z_r	Converting z to combined significance levels	Mean effect size
1	0.001	3.090	0.39	0.85	0.412	0.0001	0.58
2	0.001	3.090	0.56	1.35	0.633		
3	0.001	3.090	0.47	1.06	0.510		
4	0.001	3.090	0.48	0.72	0.354		
5	0.001	3.090	0.56	1.35	0.633		
6	0.001	3.090	0.69	1.91	0.848		
7	0.003	3.090	0.58	1.42	0.663		
8	0.003	3.090	0.58	1.42	0.663		
9	0.0001	3.719	0.58	1.42	0.663		
10	0.0001	3.719	0.73	2.14	0.929		
11	0.0005	3.719	0.68	1.85	0.829		
12	0.001	3.090	0.63	1.62	0.741		

Based on the data presented in the table, the effect of the independent variable (cognitive-behavioral play therapy) on the dependent variable (social skills) was found to be 0.58. According to Cohen's criteria for effect size interpretation, this value is considered large, with a

significance level of $p < 0.001$. Therefore, the results of this meta-analysis indicate that cognitive-behavioral play therapy has a significant impact on enhancing the social skills of children with intellectual disabilities.

5. Discussion

This study aimed to conduct a meta-analysis on the effectiveness of cognitive-behavioral play therapy in improving the social skills of children with intellectual disabilities. The findings revealed that the effect size of cognitive-behavioral play therapy on social skills was 0.58, which, according to Cohen's classification, is considered a large effect. These results regarding the high effectiveness of cognitive-behavioral play therapy are consistent with the findings of Barzani and Moghadam (2012), Fallah et al. (2013), and Sadipour et al. (2019), who demonstrated the positive impact of cognitive-behavioral play therapy on the social skills and adjustment of educable female students with intellectual disabilities.

6. Conclusion

Given the effect size obtained in this meta-analysis, it can be concluded that cognitive-behavioral play therapy interventions have a positive and significant effect on improving the social skills of children with intellectual disabilities. However, analyzing these results highlights the importance of examining the variations in effectiveness across different interventions to determine which types are most effective and under what conditions they exert the greatest impact. Generally, children with special needs, particularly those with intellectual disabilities, face significant challenges in social skills. The findings of this meta-analysis support the efficacy of cognitive-behavioral play therapy in addressing these challenges. Consequently, play therapy-based educational programs can be utilized as an effective approach to enhance and strengthen social skills in educational centers nationwide, including special education schools.

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی در ایران

استادیار گروه آموزش روان‌شناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

سیده سمیه جلیل‌آبکنار *

دانشجوی کارشناسی آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، دانشگاه فرهنگیان، اصفهان، ایران.

زهرآ خادمی

چکیده

این پژوهش باهدف بررسی فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی‌درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی در ایران انجام شد. در این پژوهش فرا تحلیلی از روش پریزما برای تعیین مسیر تصمیم‌گیری و سازمان‌دهی مراحل انتخاب مطالعات استفاده شد. سپس اندازه اثر اختلاف میانگین‌ها و اندازه اثر مداخلات بازی‌درمانی مشخص شد. از میان ۱۹ مطالعه انجام‌شده در ایران، ۱۲ مطالعه که در پایگاه‌های اطلاعات علمی معتبر مانند جهاد دانشگاهی، بانک اطلاعات مقالات علوم پزشکی ایران، پژوهشگاه اطلاعات، گوگل اسکولار، مدارک علمی ایران و بانک اطلاعات نشریات کشور بین سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۴۰۳ نمایه شده بودند، گردآوری و مورد فرا تحلیلی قرار گرفتند. این مطالعات با توجه به ملاک‌های ورود و خروج و همچنین معیارهای روش‌شناسی مورد تأیید بودند. در این پژوهش، از فهرست واری فراتحلیل به‌عنوان ابزار اصلی استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های توصیفی و محاسبه اندازه اثر پژوهش‌ها، نرم‌افزار جامع فراتحلیل به کار گرفته شد. نتایج پژوهش نشان داد که بازی‌درمانی شناختی رفتاری تأثیر قابل توجهی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی داشته‌اند، به طوری که اندازه اثر اختلاف میانگین‌ها برابر با ۰/۵۸ ($p \geq 0/0001$) بود. طبق جدول کوهن، این مقدار نشان‌دهنده تأثیر بالا است. نتایج این فراتحلیل از اثربخشی بازی‌درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی حمایت می‌کند. بنابراین به نظر می‌رسد که برنامه‌های آموزشی مبتنی بر بازی‌درمانی می‌تواند به‌عنوان روشی

۱۹۴ | روان‌شناسی افراد استثنایی | سال پانزدهم | شماره ۵۸ | تابستان ۱۴۰۴

کارآمد برای توانمندسازی کودکان کم‌توان ذهنی در محیط‌های اجتماعی و بهبود مهارت‌های اجتماعی در مراکز آموزشی مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: بازی‌درمانی، شناختی‌رفتاری، فراتحلیل، کم‌توانی ذهنی، مهارت‌های اجتماعی.

مقدمه

کودکان کم‌توان ذهنی^۱ به کودکانی گفته می‌شود که محدودیت‌های چشمگیری در کارکرد هوشی (هوش بهر ۷۰ تا ۷۵ یا پایین‌تر) و رفتار سازشی (مهارت‌های سازشی مفهومی، اجتماعی و عملی) در دوره تحول (قبل از ۱۸ سالگی) دارند (هالاهان^۲ و همکاران، ۲۰۲۳؛ توتیسکا^۳ و همکاران، ۲۰۲۲). آن‌ها در حدود یک تا سه درصد از افراد هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهند (موریناگا^۴ و همکاران، ۲۰۲۴؛ لی^۵ و همکاران، ۲۰۲۳؛ پاتریک^۶ و همکاران، ۲۰۲۱). تحولات اجتماعی و فرهنگی در حال وقوع، زندگی افراد دارای کم‌توانی ذهنی را با چالش‌ها و پیچیدگی‌های منحصربه‌فردی در ابعاد مختلف روانی، اجتماعی و آموزشی مواجه ساخته است (کرک^۷ و همکاران، ۲۰۱۵). اکتساب مهارت اجتماعی^۸، حوزه مهمی است که تحت تأثیر کم‌توانی ذهنی قرار می‌گیرد و بر موفقیت‌ها و توانمندی‌های کودکان و نوجوانان کم‌توان ذهنی مؤثر است (جلیل آبکنار و همکاران، ۱۳۹۱). مهارت‌های اجتماعی شامل طیفی از رفتارها و استراتژی‌های ارتباطی است که تعاملات موفق با دیگران را تسهیل می‌کند (گراشام و همکاران، ۲۰۰۶). این مهارت‌ها توانایی فرد را برای تفسیر و پیش‌بینی اقدامات دیگران افزایش داده و از پاسخ‌های منفی پیشگیری می‌کنند (جاکوب^۹ و همکاران، ۲۰۲۲). مهارت‌های اجتماعی مجموعه‌ای از توانایی‌های ارتباطی زبانی و غیرکلامی را در بر می‌گیرند که در تسهیل تعاملات بین‌فردی و ارتقای کیفیت روابط اجتماعی نقش اساسی ایفا می‌کنند (هیمن و برگر^{۱۰}، ۲۰۰۷). فرآیند اجتماعی‌شدن به‌عنوان یک سازوکار یادگیری اجتماعی تعریف

-
1. Intellectual disability
 2. Hallahan
 3. Totsika
 4. Morinaga
 5. Lee
 6. Patrick
 7. Kirk
 8. Social skills
 9. Jacob
 10. Heiman & Berger

می‌شود که طی آن فرد با مجموعه‌ای از هنجارها، مهارت‌ها، انگیزه‌ها، نگرش‌ها و الگوهای رفتاری پذیرفته‌شده در جامعه آشنا شده و آن‌ها را در زندگی روزمره خود درونی می‌سازد (آلتون^۱، ۲۰۰۳). این فرآیند نه تنها به ارتقای قابلیت‌های ارتباطی فرد کمک می‌کند، بلکه بستر مناسبی برای رشد اجتماعی و شکل‌گیری تعاملات مؤثر و سازنده در محیط‌های اجتماعی فراهم می‌آورد.

اکثر کودکان در جریان تعاملات روزمره با اطرافیان خود، از جمله والدین، خواهران، برادران و همسالان، مهارت‌های اجتماعی را به صورت طبیعی و بدون نیاز به آموزش رسمی کسب می‌کنند (برایان^۲، ۲۰۰۲) با این حال، کودکان کم‌توانی ذهنی در فراگیری این مهارت‌ها با دشواری‌هایی مواجه‌اند؛ موضوعی که اغلب منجر به دریافت واکنش‌های منفی از سوی بزرگسالان و سایر کودکان می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهند کودکانی که از سطح مطلوبی از مهارت‌های اجتماعی برخوردار بوده و فاقد مشکلات رفتاری شدید هستند، در تعامل با همسالان و فرایند یادگیری در محیط‌های آموزشی عملکرد موفق‌تری دارند. در مقابل، کودکانی که فاقد این توانایی‌ها هستند، با چالش‌های قابل توجهی در زمینه ارتباطات اجتماعی و مشارکت آموزشی مواجه می‌شوند (گرشام^۳، ۲۰۰۰)؛ کمبود مهارت‌های اجتماعی و وجود مشکلات رفتاری قابل توجه در کودکان، می‌تواند منجر به شکل‌گیری تعاملات بین‌فردی ناکارآمد و اختلال در فرآیند رشد اجتماعی آنان شود (اقهر و همکاران، ۲۰۱۳) به‌ویژه در کودکان کم‌توانی ذهنی، این وضعیت نه تنها بر روابط فردی تأثیرگذار است، بلکه پیامدهای قابل ملاحظه‌ای بر ساختار تعاملات خانوادگی و پویایی نظام خانواده برجای می‌گذارد (توتیسکا و همکاران، ۲۰۲۲). یکی از خطرات جدی این است که کودکان کم‌توان ذهنی در مارپیچ تعامل‌های منفی گرفتار خواهند شد که به نحو فزاینده‌ای از سوی معلمان و همسالان آزار می‌بینند و آن‌ها را آزار می‌دهند (کافمن و لندرم^۴، ۲۰۱۳). مشکلات کودکان کم‌توان ذهنی به قدری زیاد است که برخی از افرادی

-
1. Altun
 2. Bryan
 3. Gresham
 4. Kauffman & Landrum

که تلاش می کنند با آنها ارتباط دوستانه برقرار کنند، ممکن است به مرور از ادامه این تلاش منصرف شوند. افراد علاقه خود را نسبت به کسانی که به تماس اجتماعی پاسخ مطلوبی نمی دهند یا مهارت های اجتماعی ضعیفی دارند از دست می دهند (آذرنیوشان و همکاران، ۱۳۹۱).

مداخلات مبتنی بر بازی درمانی^۱ یکی از رویکردهای مؤثر در حوزه توان بخشی محسوب می شوند که از منظر تربیتی، درمانی، آموزشی و به ویژه در ارتقاء مهارت های اجتماعی کودکان، جایگاه ویژه ای دارند (و ثوقی و همکاران، ۲۰۲۵؛ هوشینا^۲ و همکاران، ۲۰۱۷). بازی درمانی یکی از رویکردهای روان درمانی کودک محور است که در آن بازی، به عنوان ابزار طبیعی و غریزی بیان احساسات، به منظور تسهیل فرآیند درمان به کار گرفته می شود (شعبانی و همکاران، ۲۰۲۵). این روش به کودکان کمک می کند تا هیجانات درونی خود را به شیوه ای غیر مستقیم و قابل فهم ابراز کرده، فشارهای روانی را کاهش دهند و در نتیجه، مهارت های مقابله ای مؤثرتری در مواجهه با چالش های هیجانی و رفتاری کسب نمایند (شاهزاده احمدی و همکاران، ۱۴۰۳). نظریه شناختی رفتاری بازی درمانی را ابزاری برای اصلاح افکار ناکارآمد و آموزش راهبردهای مقابله ای مؤثر می داند. در این رویکرد، بازی به عنوان محیطی ساختارمند برای تمرین مهارت های حل مسئله، مدیریت هیجان و خودتنظیمی به کار گرفته می شود و به کودک کمک می کند تا در مواجهه با چالش های رفتاری و هیجانی، واکنش های سازگارانه تری از خود نشان دهد (مروت و امینی منش، ۱۴۰۴؛ جلیل آبکنار، ۱۴۰۴). بازی درمانی به عنوان یکی از رویکردهای مؤثر در آموزش و پرورش کودکان با نیازهای ویژه، از جایگاه قابل توجهی برخوردار است (گوپتا^۳ و همکاران، ۲۰۲۳). این روش درمانی با تأکید بر مشارکت فعال کودک در فرآیند درمان، بر ابعاد مهمی همچون ارتقاء خودکنترلی، بهبود تعاملات اجتماعی، افزایش توانایی در مدیریت رفتار، پذیرش مسئولیت در اصلاح رفتارهای ناسازگار و تقویت مهارت های

1. Play therapy
2. Hoshina
3. Gupta

اجتماعی تمرکز دارد (وونگ^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). در بازی‌درمانی از روش‌هایی مانند خودنظارتی و فنون مدیریت وابستگی از جمله تقویت مثبت، شکل‌دهی، خاموش‌سازی و سرمشق‌دهی استفاده می‌شود که رشد اجتماعی و بهبود مهارت‌های اجتماعی در راستای کاهش مشکلات رفتاری و سازگاری از جمله اهداف نهایی آن هستند (اگبی^۲ و همکاران، ۲۰۲۳؛ محمد اسماعیل، ۱۳۸۷).

در سال‌های اخیر، پژوهش‌های مختلفی در حوزه بررسی تأثیر آموزش بازی‌درمانی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان انجام شده است. در این راستا، یافته‌های پژوهش هوشینا و همکاران (۲۰۱۷) حاکی از آن بود که بازی‌درمانی دیجیتال باعث افزایش توجه و مهارت‌های اجتماعی کودکان می‌شود. بر اساس مطالعه چاپمن و اسنل^۳ (۲۰۱۱) آموزش مهارت‌های اجتماعی و اصلاح رفتار تأثیر مثبتی بر برقراری روابط با دیگران و مهارت‌های مربوط به بازی کردن در کودکان استثنایی پیش‌دبستانی می‌شود. نتایج پژوهش لندرت^۴ و همکاران (۲۰۰۹) و کارمیخاییل^۵ (۲۰۰۶) بیانگر آن بود که بازی‌درمانی تأثیر مثبتی بر روی رفتار و هیجانات کودکان دارد و یکی از مؤثرترین مداخلات در حیطه مشکلات رفتاری و عاطفی کودکان و آموزش مهارت‌های اجتماعی به آنان است. جیندال-اسنایپ و ویتزینو^۶ (۲۰۰۷) در پژوهشی اظهار داشتند که بازی‌های مبتنی بر تکنیک‌های نمایشی باعث افزایش و بهبود مهارت‌های اجتماعی و هیجانی در افراد با نیازهای خاص می‌شود. نتایج پژوهش احمری و همکاران (۱۴۰۲) نشان داد که بازی‌درمانی مبتنی بر رابطه والد-کودک تأثیر مثبتی بر سازش یافتگی اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ناتوان هوشی با آسیب‌بینایی داشته است. حیدری و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی نشان دادند که درمان تعامل والد-کودک بر اساس رویکرد آبرگ باعث بهبود اضطراب و مهارت‌های

-
1. Wong
 2. Egbe
 3. Chapman & Snell
 4. Landreth
 5. Carmichael
 6. Jindal-Snape & Vettrai

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر ...؛ جلیل آبکنار و خادمی | ۱۹۹

اجتماعی کودکان با ناتوانی هوشی و رشدی شد. نتایج مطالعه آذر نیوشان و همکاران (۱۳۹۱) حاکی از تأثیر مثبت و قابل توجه بازی درمانی با رویکرد شناختی رفتاری در کاهش مشکلات رفتاری دانش آموزان کم توان ذهنی در مقطع دبستان بود.

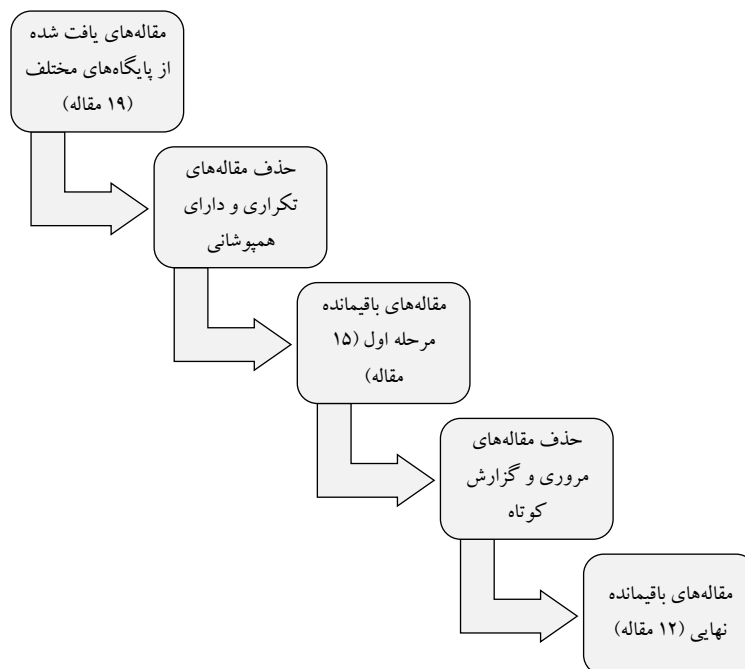
اگرچه بازی درمانی تأثیرات مثبتی بر ارتقاء مهارت های اجتماعی کودکان نشان داده اند، اما نتایج مطالعات مختلف در این زمینه از نظر میزان اثربخشی، دامنه ای از تأثیرات اندک تا بسیار بالا را گزارش کرده اند. در این راستا، اجرای یک فراتحلیل می تواند با تجمیع و تحلیل نظام مند یافته های موجود، به تعیین میزان دقیق و واقعی اثربخشی این مداخلات کمک کرده و زمینه ساز درک عمیق تری از نقش آن ها در رشد اجتماعی کودکان باشد. به طور مشخص، فراتحلیل با تجمیع نظام مند یافته های پژوهشی، امکان ارزیابی دقیق تر و جامع تری از میزان اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت های اجتماعی کودکان در سطح کشور را فراهم می سازد. این پژوهش با بهره گیری از روش فراتحلیل تلاش دارد به این پرسش پاسخ دهد که بازی درمانی شناختی رفتاری تا چه اندازه بر مهارت های اجتماعی کودکان در کشور تأثیر گذار است. فراتحلیل یک روش آماری پیشرفته است که به جای بررسی یک فرضیه پژوهشی خاص، اندازه اثرهای حاصل از پژوهش های متعدد را ترکیب و تحلیل می کند؛ بنابراین، هدف پژوهش حاضر این بود تا با استفاده از الگوی پژوهش فراتحلیل میزان اندازه اثر مداخلات بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت های اجتماعی کودکان کم توان ذهنی را بررسی کند.

روش

در این پژوهش، با توجه به ماهیت مطالعه، روش فراتحلیل به کار گرفته شد. این روش امکان ترکیب و تحلیل نتایج پژوهش های مختلف را فراهم می آورد و به ارائه تصویری جامع تر از میزان اثربخشی مداخلات مورد بررسی کمک می کند. جامعه آماری پژوهش را مقاله های چاپ شده در مجلات علمی - پژوهشی تشکیل دادند که از سال ۱۳۸۷ تا ۱۴۰۳ در زمینه اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت های اجتماعی کودکان کم توان ذهنی در ایران منتشر شده بودند. منابع جستجو شامل مقاله های علمی پژوهشی در حوزه

روان‌شناسی و علوم تربیتی می‌شد که در پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، بانک اطلاعات مقالات علوم پزشکی ایران، پژوهشگاه اطلاعات، گوگل اسکولار و مدارک علمی ایران و بانک اطلاعات نشریات کشور نمایه شده بودند. واژه جستجو نیز بازی درمانی شناختی رفتاری، مشکلات رفتاری و نارسایی‌های تحولی و ذهنی بود. به این ترتیب ۱۹ مقاله یافت شد که در ایران انجام شده بودند. قابل ذکر است که کیفیت مقاله‌ها بر اساس بیانیه پریزما مورد بررسی قرار گرفت و پس از حذف مقاله‌های تکراری و مقاله‌هایی که باهم همپوشانی داشتند ۱۲ مقاله باقی ماند. فلوجارت جستجوی مقاله‌ها در جدول ۱ آمده است. لازم به ذکر است که بیانیه پریزما یک چک‌لیست ۲۷ آیتمی است و برای هر آیتم سه گزینه «قابل اجرا نیست، گزارش نشده است و گزارش شده است» دارد که در آن نحوه نگارش عنوان، چکیده، مقدمه، روش پژوهش، نتایج، بحث و منابع تأمین‌کننده بودجه پژوهش مورد سؤال قرار گرفته است.

شکل ۱. فلوجارت جستجوی مقاله‌ها

ملاک‌های ورود به این فراتحلیل مبتنی بر مجموعه‌ای از معیارهای دقیق روش شناختی بود که مطالعات منتخب می‌بایست واجد آن‌ها باشند. این معیارها شامل برخوردار بودن از فرضیه‌های روشن، طراحی پژوهش علمی با تعریف دقیق جامعه آماری، حجم نمونه مناسب، روش نمونه‌گیری معتبر، استفاده از ابزارهای سنجش دارای روایی و پایایی، به کارگیری روش‌های آماری استاندارد و صحت محاسبات آماری بود. افزون بر این، مطالعات می‌بایست به‌طور مشخص بر مداخلات بازی‌درمانی شناختی رفتاری تمرکز داشته و در قالب پژوهش‌های گروهی با طراحی آزمایشی یا نیمه‌آزمایشی انجام شده باشند. همچنین، گزارش اندازه اثر یا ارائه داده‌های کافی برای محاسبه آن از الزامات ورود به فراتحلیل محسوب می‌شد. در مقابل، مطالعاتی که فاقد شرایط روش شناختی لازم بودند، به‌صورت موردی، مروری، همبستگی یا توصیفی طراحی شده بودند، یا اندازه اثر را گزارش نکرده و اطلاعات لازم برای محاسبه آن را ارائه نداده بودند، از تحلیل خارج شدند.

برای جمع‌آوری اطلاعات از فهرست و ارسای فراتحلیل استفاده شد که شامل مؤلفه‌های عنوان پژوهش‌های انجام‌شده، مشخصات پژوهشگران، سال، محل اجرا، فرضیه‌ها، ابزارها، جامعه آماری، حجم نمونه و مقدار احتمال می‌شد. این فراتحلیل که بر اساس روش هویت و کرامر^۱ (۲۰۰۶) انجام شده است، شامل چندین مرحله کلیدی است. ابتدا متغیرهای پژوهش مشخص شده و پایگاه‌های اطلاعاتی برای یافتن مطالعات مرتبط مورد جستجو قرار گرفتند. سپس پژوهش‌ها با توجه به معیارهای ورود بررسی شدند و اندازه اثر اختلاف میانگین‌ها برای هر پژوهش محاسبه شد. پس از ترکیب اندازه اثرها، معناداری پژوهش‌های ترکیب‌شده مورد ارزیابی قرار گرفت و اندازه‌های تأثیر پژوهش‌ها بر اساس ویژگی‌های مختلف مقایسه شدند. در نهایت، با بررسی مطالعات موجود و در نظر گرفتن معیارهای تعیین‌شده، از میان ۱۹ مقاله بررسی‌شده، ۱۲ مقاله تأیید و ۷ مقاله رد شد. اندازه اثر هر پژوهش نیز بر اساس میانگین، واریانس و انحراف معیار گروه‌ها محاسبه

گردید تا تصویری دقیق از میزان تأثیر مداخلات بازی‌درمانی ارائه شود. اندازه اثر بیانگر تفاوت استاندارد شده بین میانگین‌های گروه‌های آزمایش و گواه است و برای محاسبه آن باید نسبت تفاوت میانگین نمره‌های گروه‌های آزمایش و گواه را بر واریانس ادغام شده کل نمره‌ها به دست آورد. برای اطلاعات توصیفی از فهرست واریس فراتحلیل و برای تحلیل داده‌ها از تکنیک محاسبه اندازه اثر استفاده شد. به منظور سنجش سوگیری انتشار نیز از نمودار فانل یا قیفی، در خصوص میزان اطمینان مورد انتظار از برآورد تعداد ناکامل بی‌خطر و برای بررسی میزان ناهمگونی اندازه اثرها از آزمون کوکران استفاده گردید. برای انجام این فراتحلیل از نسخه دوم نرم‌افزار جامع فراتحلیل استفاده شد.

یافته‌ها

ویژگی‌های توصیفی و نتایج پژوهش‌هایی مربوط به میزان اثربخشی بازی‌درمانی شناختی‌رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی در جدول ۱ گزارش شده است.

جدول ۱. مشخصات پژوهش‌های مورداستفاده در فراتحلیل اثربخشی بازی‌درمانی بر مهارت‌های اجتماعی

ردیف	نام پژوهشگران	موضوع پژوهش	سال انتشار	منبع انتشار	روش پژوهش	ابزار پژوهش	حجم نمونه	آماره و مقدار	سطح معناداری	اندازه اثر
۱	حیدری و همکاران	اثربخشی درمان تعامل والد-کودک بر اساس رویکرد آبرگ بر اضطراب و مهارت‌های اجتماعی کودکان با ناتوانی هوشی	۱۴۰۳	توانمندسازی کودکان استثنایی	آزمایشی با طرح مورد منفرد	مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون	۳	$F=۳۳/۳۳$	۰/۰۰۱	۰/۵۸

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر ...؛ جلیل آبکنار و خادمی | ۲۰۳

ردیف	نام پژوهشگران	موضوع پژوهش	سال انتشار	منبع انتشار	روش پژوهش	ابزار پژوهش	حجم نمونه	آماره و مقدار	سطح معناداری	اندازه اثر
		ورشدی								
۲	احمری و همکاران	اثربخشی بازی درمانی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر سازه‌های اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ناتوان هوشی با آسیب بینایی	۱۴۰۲	تعلیم و تربیت استثنایی	آزمایشی با طرح مورد منفرد	مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون	۳	$F=22/41$	۰/۰۰۱	۰/۷۰
۳	برزانی و مقدم	بررسی اثربخشی شیوه‌های مختلف بازی درمانی فردی و گروهی با رویکرد شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم توان ذهنی	۱۴۰۱	پنجمین همایش علوم ورزشی و مدیریت راهبردی در ورزش	شبه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون همراه با گروه کنترل	پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی گرشام و البوت	گروه آزمایش: ۱۸ نفر گروه کنترل: ۱۸ نفر	$F=27/08$	۰/۰۰۱	۰/۴۹

ردیف	نام پژوهشگران	موضوع پژوهش	سال انتشار	منبع انتشار	روش پژوهش	ابزار پژوهش	حجم نمونه	آماره و مقدار	سطح معناداری	اندازه اثر
۴	فلاح و همکاران	اثر بخشی بازی درمانی آدلری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان دارای اختلال اضطراب اجتماعی: یک طرح سری‌های زمانی	۱۴۰۰	پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی	شبه آزمایشی با طرح سری‌های زمانی همراه با گروه کنترل	پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی گرشام و الیوت	گروه آزمایش: ۵ نفر گروه کنترل: ۵ نفر	$F=79/91$	۰/۰۰۱	۰/۸۶
۵	عطایی و همکاران	اثر بازی‌های حرکتی خلاق بر رشد مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر	۱۳۹۸	رویش روان‌شناسی	شبه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و همراه با گروه کنترل	پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی گرشام و الیوت	گروه آزمایش: ۳۰ نفر گروه کنترل: ۲۵ نفر	$F=25/23$	۰/۰۰۱	۰/۳۲
۶	سعدی‌پور و همکاران	تأثیر بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت اجتماعی و سازگاری دانش‌آموزان دختر کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر	۱۳۹۸	فصلنامه پژوهش‌های کاربردی در مشاوره	شبه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و همراه با گروه کنترل	پرسشنامه سنجش نقاط ضعف و قوت کودک	گروه آزمایش: ۱۱ نفر گروه کنترل: ۱۱ نفر	$F=59/22$	۰/۰۰۱	۰/۷۵

ردیف	نام پژوهشگران	موضوع پژوهش	سال انتشار	منبع انتشار	روش پژوهش	ابزار پژوهش	حجم نمونه	آماره و مقدار	سطح معناداری	اندازه اثر
		دبستانی شهرستان نجف آباد								
۷	عاشوری و یزدانی پور	بررسی تأثیر آموزش بازی درمانی گروهی با رویکرد شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان کم توان ذهنی	۱۳۹۷	مجله توانبخشی	شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون-پس آزمون و همراه با گروه شاهد	مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون	گروه آزمایش: ۱۱ نفر گروه کنترل: ۱۱ نفر	$F=31/22$	۰/۰۰۱	۰/۵۵
۸	آذریچک و همکاران	تأثیر بازی‌های گروهی و محلی بر افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان کم توان ذهنی	۱۳۹۶	تعلیم و تربیت استثنایی	آزمایشی از نوع پیش آزمون-پس آزمون همراه با گروه کنترل	مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون	گروه آزمایش: ۳۰ نفر گروه کنترل: ۳۰ نفر	$F=9/52$	۰/۰۰۳	۰/۳۹
۹	فاضل و همکاران	تأثیر بازی‌های دبستانی بر رشد اجتماعی کودکان کم توان ذهنی آموزش پذیر	۱۳۹۴	فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت	شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون-پس آزمون با گروه کنترل	مقیاس رشد اجتماعی واینلند	گروه آزمایش: ۱۵ نفر گروه کنترل: ۱۵ نفر	$F=9/91$	۰/۰۰۳	۰/۲۲

ردیف	نام پژوهشگران	موضوع پژوهش	سال انتشار	منبع انتشار	روش پژوهش	ابزار پژوهش	حجم نمونه	آماره و مقدار	سطح معناداری	اندازه اثر
۱۰	شاه میوه و اصفهانی و همکاران	تأثیر آموزش بازی گروهی بر رفتار سازشی دختران و پسران کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر	۱۳۹۳	دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی	شبه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و همراه با گروه کنترل	مقیاس رفتار سازشی واینلند	گروه آزمایش: ۲۰ نفر گروه کنترل: ۲۰ نفر	$F=97/12$	۰/۰۰۰۱	۰/۷۷
۱۱	ابارشی و تیموری	تأثیر قصه‌گویی همراه با ایفای نقش بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر	۱۳۹۱	پژوهشنامه تربیتی دانشگاه آزاد واحد بجنورد	شبه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و همراه با گروه کنترل	مقیاس رشد اجتماعی واینلند	گروه آزمایش: ۱۵ نفر گروه کنترل: ۱۵ نفر	$t=7/70$	۰/۰۰۰۵	۰/۶۷
۱۲	لاریجانی و رازقی	بررسی کاربرد هنرهای نمایشی بر رشد اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی	۱۳۸۷	پژوهش در حیطه کودکان استثنایی	شبه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و همراه با گروه کنترل	مقیاس رشد اجتماعی واینلند	گروه آزمایش: ۱۲ نفر گروه کنترل: ۱۲ نفر	$F=47/71$	۰/۰۰۱	۰/۶۳

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود مشخصات پژوهش‌های مورد استفاده در فراتحلیل اثربخشی بازی‌درمانی بر مهارت‌های اجتماعی گزارش شده است. با توجه به جدول ۱ می‌توان گفت در همه پژوهش‌ها فرض صفر رد شده است اما توانایی رد فرض صفر در هر یک از پژوهش‌ها متفاوت می‌باشد. نتایج فراتحلیل اثربخشی بازی‌درمانی

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر ...؛ جلیل آبکنار و خادمی | ۲۰۷

شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی در جدول ۲ گزارش شده است.

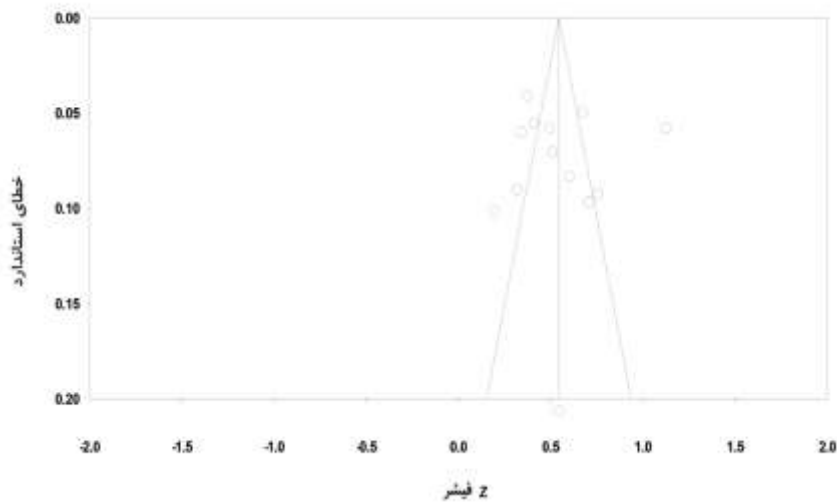
جدول ۲. نتایج فرا تحلیلی اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی

پژوهش	سطح معناداری پژوهش‌ها	تبدیل سطح معناداری به Z	تبدیل r به Z	اندازه اثر d کوهن	تبدیل r به Z _r	تبدیل سطح معناداری Z به ترکیبی	میانگین اندازه اثر
۱	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۳۹	۰/۸۵	۰/۴۱۲	۰/۰۰۰۱	۰/۵۸
۲	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۵۶	۱/۳۵	۰/۶۳۳		
۳	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۴۷	۱/۰۶	۰/۵۱۰		
۴	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۴۸	۰/۷۲	۰/۳۵۴		
۵	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۵۶	۱/۳۵	۰/۶۳۳		
۶	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۶۹	۱/۹۱	۰/۸۴۸		
۷	۰/۰۰۳	۳/۰۹۰	۰/۵۸	۱/۴۲	۰/۶۶۳		
۸	۰/۰۰۳	۳/۰۹۰	۰/۵۸	۱/۴۲	۰/۶۶۳		
۹	۰/۰۰۰۱	۳/۷۱۹	۰/۵۸	۱/۴۲	۰/۶۶۳		
۱۰	۰/۰۰۰۱	۳/۷۱۹	۰/۷۳	۲/۱۴	۰/۹۲۹		
۱۱	۰/۰۰۰۵	۳/۷۱۹	۰/۶۸	۱/۸۵	۰/۸۲۹		
۱۲	۰/۰۰۱	۳/۰۹۰	۰/۶۳	۱/۶۲	۰/۷۴۱		

میانگین اندازه اثر بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان در جدول ۲، نشان داده شده است. بیشترین اندازه اثر مربوط به پژوهش شماره ۱۰ و کمترین اندازه اثر مربوط به پژوهش شماره ۴ می‌باشد. بر اساس معیارهای کوهن (۱۹۹۸)، برای شاخص r اندازه‌های اثر ۰/۱، ۰/۳ و ۰/۵ به ترتیب کوچک، متوسط و بزرگ طبقه‌بندی می‌شود (روزنتال و دی متئو، ۲۰۰۱). بر اساس اطلاعات ارائه‌شده در این جدول تأثیر متغیر مستقل (بازی درمانی شناختی رفتاری) بر متغیر وابسته (مهارت‌های اجتماعی) معادل ۰/۵۸ به دست آمد که بر اساس جدول تفسیر اندازه اثر کوهن بالاتر از متوسط ارزیابی می‌شود و سطح

معناداری آن ۰/۰۰۰۱ است؛ بنابراین نتایج این فراتحلیل نشان می‌دهد که بازی‌درمانی شناختی‌رفتاری تأثیر قابل‌توجهی بر ارتقای مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی داشته است.

یکی از جنبه‌های اساسی در هر فراتحلیل، بررسی سوگیری انتشار است. این مفهوم به این واقعیت اشاره دارد که یک فراتحلیل ممکن است شامل تمام پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه موردبررسی باشد. امکان دارد برخی مطالعات به دلایل مختلف منتشر نشده باشند یا در مجله‌های علمی نمایه‌سازی شده چاپ نگردیده باشند. وجود سوگیری انتشار می‌تواند باعث ایجاد تورش و خطا در برآوردهای فراتحلیل شود. پس لازم است سوگیری انتشار شناسایی و تصحیح نشود تا اعتبار نتایج افزایش یابد. به همین خاطر از نمودار فانل یا کیفی استفاده شد که در آن اثر مداخله برآورد شده از هر پژوهش در مقابل اندازه نمونه آن پژوهش رسم می‌شود. اگر تورش انتشار وجود نداشته باشد نمودار متقارن خواهد بود و با افزایش اندازه نمونه، پراکندگی حول اندازه اثر کاهش خواهد یافت. پژوهش‌هایی که خطای استاندارد پایینی دارند در بالای نمودارهای کیفی جمع می‌شوند و سوگیری انتشار ندارند. هر چه پژوهش‌ها به سمت پایین کیف کشیده شوند خطای استاندارد بیشتر و سوگیری انتشار افزایش می‌یابد. نمودار ۱ نمودار فانل یا کیفی پژوهش حاضر می‌باشد که جهت بررسی سوگیری انتشار ارائه شده است.

با توجه به نمودار ۱ مشاهده می‌شود که پژوهش‌ها در بالای نمودار جمع شده‌اند، خطای استاندارد پایینی دارند و سوگیری انتشار ندارند. به بیان دیگر، از آنجایی که پژوهش‌ها در بالای نمودار فائل خطای استاندارد بر اساس Z فیشر جمع شده‌اند سوگیری انتشار وجود ندارد.

میزان اطمینان مورد انتظار نیز از طریق برآورد تعداد ناکامل بی‌خطر یا N ایمن از خطا (NFS) برای پژوهش‌های وارد فرا تحلیل شده محاسبه شد. منظور از تعداد ناکامل بی‌خطر همان تعداد پژوهش‌های فرضی انتشار نیافته و غیرمعناداری است که اگر به پژوهش‌های ترکیب شده اضافه شود باعث عدم معناداری کل پژوهش‌ها می‌گردد. تعداد ناکامل بی‌خطر در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. برآورد تعداد ناکامل بی‌خطر

تعداد NFS	مقدار آلفا	مقدار Z بحرانی ۹۵ درصد	سطح معناداری	مقدار Z ترکیبی بدون وزن پژوهش‌ها
۱۸۰۴	۰/۰۵	۱/۹۶	۰/۰۰۱	۱۳/۷۶۸

بر اساس نتایج جدول ۳، تعداد ناکامل بی‌خطر برای این فراتحلیل ۱۸۰۴ پژوهش‌انتشار نیافته است؛ یعنی باید به همین تعداد پژوهش غیرمعنادار انتشار نیافته وجود داشته باشد تا در مجموع میزان اثربخشی مداخلات بازی‌درمانی شناختی‌رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی را غیرمعنادار کند. از آنجایی که این تعداد پژوهش بسیار زیاد است پس بعید به نظر می‌رسد که متغیر مستقل پژوهش حاضر بر متغیر وابسته آن تأثیر معنادار نداشته باشد.

مسئله دیگر بررسی میزان ناهمگونی اندازه‌اثرها است که با استفاده از آزمون کوکرام (Q) بررسی می‌شود. عدم معناداری میزان همگونی بیانگر این است که اندازه‌اثرهای بررسی‌شده دارای همگونی هستند، به این معنا که متغیرهای دیگری که بر متغیر وابسته اثر بگذارد وجود نداشته و پراکندگی مشاهده‌شده میان اندازه‌اثر پژوهش‌ها صرفاً ناشی از خطای نمونه‌گیری است در مقابل، معناداری مقدار (Q) نشان‌دهنده ناهمگونی است؛ یعنی متغیرهای دیگری نیز بر متغیر وابسته تأثیر گذاشته‌اند و پراکندگی بین اندازه‌اثر پژوهش‌ها فقط ناشی از خطای نمونه‌گیری نیست. میزان ناهمگونی پژوهش‌ها که بر اساس مدل اثرات تصادفی می‌باشد در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴. بررسی میزان ناهمگونی پژوهش‌ها

مقدار Q	درجه آزادی	سطح معناداری	تفسیر
۱۳۱/۶۰۵	۱۱	۰/۰۰۱	معناداری آزمون Q به معنی ناهمگونی اندازه‌اثرها است

بر اساس داده‌های ارائه‌شده در جدول ۴، مقدار (Q) زیاد است و این مقدار با درجه آزادی ۱۱ معنادار بوده و تأیید‌کننده آن است که اندازه‌اثرها ناهمگون هستند؛ یعنی متغیرهای دیگری وجود داشتند که بر متغیر وابسته اثر گذاشته‌اند و پراکندگی بین اندازه‌اثر پژوهش‌ها فقط ناشی از خطای نمونه‌گیری نیست. در چنین شرایطی باید متغیر یا متغیرهای مداخله‌گر موردبررسی قرار گیرند که این کار به وسیله طبقه‌بندی داده‌ها به حداقل دو گروه فرعی مانند جنسیت یا سطح تحصیلات که برای این

گروه بندی مناسب هستند انجام می شود و برای هر یک از گروه های فرعی باید فرا تحلیل جداگانه ای انجام شود. در این پژوهش با توجه به این که نمونه های آماری کاملاً تفکیک شده و شفاف نبود امکان تقسیم پژوهش ها به زیر گروه ها بر اساس متغیرهای تعدیل گر وجود نداشت. به بیان دیگر، پژوهشگر در این پژوهش در شناسایی متغیرهای تعدیل کننده با محدودیت مواجه بود.

بحث و نتیجه گیری

اصل اساسی در فرا تحلیل، محاسبه اندازه اثر برای پژوهش های جداگانه و تبدیل آن ها به یک ماتریس مشترک و سپس ترکیب آن ها برای دستیابی به میانگین اثر است (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۴). این پژوهش باهدف فرا تحلیل اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت های اجتماعی کودکان کم توان ذهنی انجام شد. یافته های این فرا تحلیل نشان داد که اندازه اثر بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت های اجتماعی برابر با $0/58$ بود که بر اساس جدول کوهن، در سطح بالایی است. در این فرا تحلیل تلاش شد تا با یکپارچه سازی مداخلات مبتنی بر بازی درمانی، میزان اثرگذاری و موفقیت این الگو ارزیابی شود.

به عبارت دیگر، گردآوری و تلفیق نتایج یک پژوهش که بر نمونه ای از یک جامعه انجام شده، امکان بررسی افراد مختلف در شرایط متنوع را فراهم می سازد. در جوامعی مانند جامعه ما که از تنوع بالایی برخوردارند، چنین یافته هایی اهمیت ویژه ای دارند، به دلیل این تنوع، اختلافات قابل توجهی ایجاد می شود. برای درک دقیق تر این تفاوت ها، به ناچار لازم است اطلاعات جامعی از نمونه های مختلف جمع آوری شود تا بتوان با یکپارچه سازی داده ها، شباهت ها را استخراج کرد و با اختلاف ها به شیوه ای مناسب برخورد نمود. این رویکرد نه تنها موجب افزایش اعتبار پژوهش ها می شود، بلکه زمینه را برای تصمیم گیری های هدفمند و مؤثرتر در حوزه های مختلف فراهم می کند. یکی از روش های ارزشمند برای ترکیب و یکپارچه سازی نتایج پژوهش های مختلف، فرا تحلیل است. این رویکرد آماری امکان ادغام یافته های مستقل را فراهم می کند و به

استخراج نتایجی دقیق‌تر و معتبرتر در مقایسه با پژوهش‌های منفرد کمک می‌کند (مارتینز و همکاران، ۲۰۱۰). یکی دیگر از مزایای این نوع فراتحلیل‌ها این است که با شناسایی شکاف‌های موجود در پیشینه پژوهشی، مسیر تحقیقات آینده را مشخص می‌کند و محققان را به سمت موضوعات پژوهشی ارزشمندتر و کمتر بررسی شده هدایت می‌کند. علاوه بر این، یکی از ویژگی‌های بارز فراتحلیل توانایی مقایسه میزان اثربخشی برنامه‌های آموزشی مختلف در زمینه‌های فرهنگی مختلف است (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۴).

یافته‌های این فراتحلیل در خصوص اثربخشی بالای بازی‌درمانی شناختی‌رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی با نتایج پژوهش‌های بیاتی و همکاران (۱۳۹۵) مبنی بر اثربخشی بالای آموزش کفایت اجتماعی خانواده محور بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توانی ذهنی، کیارسی و همکاران (۱۳۹۵) مبنی بر تأثیر بالای بازی‌انیمیشن‌های داستانی بر رشد و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر، شاه‌میوه اصفهانی و همکاران (۱۳۹۳) در خصوص تأثیر بالای آموزش بازی‌گروهی بر رفتار سازشی دختران و پسران کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر، برزانی و مقدم (۱۴۰۱) مبنی بر اثربخشی بالای شیوه‌های مختلف بازی‌درمانی فردی و گروهی با رویکرد شناختی‌رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی، فلاح و همکاران (۱۴۰۰) در خصوص تأثیر بالای بازی‌درمانی آدلری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان دارای اختلال اضطراب اجتماعی، ابارشی و تیموری (۱۳۹۱) درباره تأثیر بالای قصه‌گویی همراه با ایفای نقش بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر و لاریجانی و رازقی (۱۳۸۷) مبنی بر اثربخشی بالای کاربرد هنرهای نمایشی بر رشد اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی همسو است. علاوه بر این با نتایج پژوهش‌های آذرپیک و همکاران (۱۳۹۶) مبنی بر تأثیر بازی‌های گروهی و محلی بر افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، عطایی و همکاران (۱۳۹۸) در خصوص تأثیر بازی‌های حرکتی خلاق بر رشد مهارت‌های اجتماعی

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی‌درمانی شناختی رفتاری بر...؛ جلیل‌آبکنار و خادمی | ۲۱۳

کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر، سعدی‌پور و همکاران (۱۳۹۸) در رابطه با تأثیر بازی‌درمانی شناختی رفتاری بر مهارت اجتماعی و سازگاری دانش‌آموزان دختر کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر، فاضل و همکاران (۱۳۹۴) مبنی بر تأثیر بازی‌های دبستانی بر رشد اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر و عاشوری و یزدانی‌پور (۱۳۹۷) در خصوص اثربخشی آموزش بازی‌درمانی گروهی با رویکرد شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی که میزان اندازه اثر را متوسط یا پایین گزارش کردند ناهمخوانی دارد.

با توجه به اندازه اثر به دست آمده در این فرا تحلیلی، می‌توان نتیجه گرفت که مداخلات بازی‌درمانی شناختی رفتاری تأثیر مثبت و معناداری بر ارتقاء مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی داشته‌اند. با این حال، آنچه در تحلیل نتایج اهمیت دارد، بررسی تفاوت میزان اثربخشی میان مداخلات مختلف است؛ به طوری که مشخص شود کدام نوع مداخله اثربخش‌تر بوده و در چه شرایطی بیشترین تأثیر را داشته است. در این راستا، توجه به متغیرهایی نظیر محدوده سنی کودکان، سطح بهره هوشی و نوع بازی‌درمانی به کاررفته، می‌تواند در تفسیر دقیق‌تر یافته‌ها نقش مؤثری ایفا کند. به طور کلی، کودکان استثنایی و به‌ویژه کودکان کم‌توان ذهنی، در حوزه مهارت‌های اجتماعی با چالش‌های قابل توجهی مواجه‌اند و مداخلات هدفمند مبتنی بر بازی‌درمانی می‌توانند در بهبود این مهارت‌ها نقش کلیدی داشته باشند (مالاپلا، ۲۰۲۴؛ دوان و همکاران، ۲۰۲۴) که این امر حتی زندگی والدین آن‌ها را دچار تغییر قابل توجهی می‌کند (هلن باخ و همکاران، ۲۰۱۵؛ هریسا و همکاران، ۲۰۱۷). بی‌تردید، تجربه شرایط نامطلوب توسط کودکان می‌تواند پیامدهای روانی، اجتماعی و رفتاری قابل توجهی برای خود آنان و والدینشان به همراه داشته باشد. این تأثیرات، در صورت عدم مداخله به موقع و مؤثر، ممکن است به تشدید مشکلات فردی و خانوادگی منجر شود. از این رو، طراحی و اجرای مداخلات هدفمند و مبتنی بر شواهد علمی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به منظور کاهش آثار منفی این شرایط و ارتقاء سلامت روانی و اجتماعی

کودکان و خانواده‌های آنان محسوب می‌شود (اسپیورن و همکاران، ۲۰۱۸؛ شوپ-کاستلر و همکاران، ۲۰۲۲). این موارد از نکات مهمی هستند که چشم‌انداز جدیدی را در خصوص مداخلات مبتنی بر بازی درمانی نمایان می‌سازند.

با توجه به این که نتایج نشان‌دهنده ناهمگونی بود پس علاوه بر بازی درمانی شناختی رفتاری، متغیرهای تعدیل‌گری از جمله نوع بازی درمانی، سن کودکان و شدت کم‌توانی ذهنی آن‌ها بر متغیر وابسته یعنی مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی اثر گذاشته‌اند. به‌طور کلی، بازی درمانی برای کمک به کودکان و دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی و والدین آن‌ها بسیار مفید خواهد بود. یافته‌های پژوهش حاضر نیز نشان داد که میزان اندازه اثر بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی بالا بود. به‌بیان دیگر، نتایج این فراتحلیل از تأثیر مداخلات بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی حمایت می‌کند. بر اساس یافته‌های این فراتحلیل، برنامه‌های آموزشی مبتنی بر بازی درمانی می‌توانند به‌عنوان یک روش مؤثر برای بهبود و تقویت مهارت‌های اجتماعی در مراکز آموزشی کشور از جمله مدارس مورد استفاده قرار گیرند.

از جمله محدودیت‌های این فراتحلیل، فقدان دسترسی کامل به برخی منابع علمی و پژوهش‌های منتشر شده در حوزه‌ای خاص بود؛ در این راستا، انجام مطالعات بیشتر زمینه‌ساز گسترش دامنه نمونه‌های مورد بررسی خواهد بود و امکان ترکیب و مقایسه نتایج حاصل از گروه‌های مختلف را فراهم می‌سازد. محدودیت دیگر، فقدان یک بانک اطلاعاتی منسجم و سازمان‌یافته در سطح ملی برای گردآوری و یکپارچه‌سازی مطالعات مرتبط با موضوع مورد بررسی است. افزون بر این، در بسیاری از موارد، مطالعات وارد شده به فراتحلیل فاقد گزارش کامل شاخص‌های آماری ضروری برای تحلیل بودند؛ مسئله‌ای که می‌تواند دقت و اعتبار نتایج حاصل از فراتحلیل را تحت تأثیر قرار دهد. پیشنهاد می‌شود تمام شاخص‌های پژوهشی از جمله روش پژوهش، حجم نمونه، شاخص‌های روان‌سنجی ابزارهای مورد استفاده، روش تحلیل آماری

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر...؛ جلیل آبکنار و خادمی | ۲۱۵

مناسب، سطح معناداری و اندازه اثر هر پژوهشی که انجام می شود به طور کامل و دقیق گزارش شود تا بتوان از آن ها در فراتحلیل استفاده کرد.

سپاسگزاری

از تمامی پژوهشگرانی که از مقاله آن ها در این مقاله استفاده شده است، تشکر و قدردانی می شود.

تعارض منافع

نویسندگان این مقاله، هیچ گونه تعارض منافی ندارند.

ORCID

Seyyede Somayyeh Jalil-
Abkenar

<http://orcid.org/0000-0003-0496-8273>

Zahra Khademi

<http://orcid.org/0009-0003-9063-388X>

منابع

- آذریچک، قاسم و نصری، صادق. (۱۳۹۶). تأثیر بازی‌های گروهی و محلی بر افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. *تعلیم و تربیت استثنایی*، ۱(۱۴۴)، ۳۲-۴۰.
- آذرنیوشان، بهزاد، به پژوه، احمد و غباری‌بناب، باقر. (۱۳۹۱). اثر بازی‌درمانی با رویکرد شناختی-رفتاری بر مشکلات رفتاری دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی در دوره ابتدایی. *فصلنامه کودکان استثنایی*، ۱۲(۲)، ۱۶-۵.
- آقابابایی، سارا، عابدی، احمد، یارمحمدیان، احمد و زمانی فروشانی، نسرین. (۱۳۹۴). فراتحلیل اثربخشی مداخله تحلیل رفتار کاربردی بر مهارت‌های زبانی کودکان مبتلا به اختلال اوتیسم. *روان‌شناسی بالینی*، ۲(۲۶)، ۷۷-۸۵. doi: 10.22075/jcp.2017.2201
- ابارشی، ربابه و تیموری، سعید. (۱۳۹۱). تأثیر قصه‌گویی همراه با ایفای نقش بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر. *پژوهشنامه تربیتی آموزش و پرورش دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد*، ۳۱، ۳۷-۵۴.
- احمری، فاطمه، نوروزی، قاسم و عاشوری، محمد. (۱۴۰۲). اثربخشی بازی‌درمانی مبتنی بر رابطه والد-کودک بر سازش‌یافتگی اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ناتوان هوشی با آسیب‌بینایی. *تعلیم و تربیت استثنایی*، ۵(۱۷۷)، ۳۲-۴۶.
- بیاتی، شبنم، افروز، غلامعلی و حسینچاری، مسعود. (۱۳۹۵). بررسی اثربخشی آموزش کفایت اجتماعی خانواده‌محور بر مهارت‌های اجتماعی کودکان با کم‌توانی ذهنی. *تعلیم و تربیت استثنایی*، ۳(۱۴۰)، ۳۰-۲۲.
- جلیل‌آبکنار سیده‌سمیه. (۱۴۰۴). اثربخشی بازی‌درمانی شناختی‌رفتاری بر اضطراب اجتماعی و هوش هیجانی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. *فصلنامه کودکان استثنایی*، ۲۵(۲)، ۴۵-۵۸.
- جلیل‌آبکنار، سیده‌سمیه، عاشوری، محمد و پورمحمدرضای تجریشی، معصومه. (۱۳۹۱). بررسی اثربخشی آموزش کفایت اجتماعی بر رفتار سازشی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. *مجله توانبخشی*، ۱۳(۵)، ۱۰۴-۱۱۳.
- حیدری، مرجان، نوروزی، قاسم و عاشوری، محمد. (۱۴۰۳). اثربخشی درمان تعامل والد-کودک بر اساس رویکرد آیرگ بر اضطراب و مهارت‌های اجتماعی کودکان با ناتوانی هوشی و رشدی. *توانمندسازی کودکان استثنایی*، ۱۵(۱)، ۵۶-۶۸.

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر ...؛ جلیل آبکنار و خادمی | ۲۱۷

برزانی، نغمه و مقدم، امیر. (۱۴۰۱). بررسی اثربخشی شیوه‌های مختلف بازی درمانی فردی و گروهی با رویکرد شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی، پنجمین همایش ملی علوم ورزشی، تربیت بدنی و مدیریت راهبردی در ورزش، همدان. سعدی پور، اسماعیل، درتاج، فریبرز و حجتی، مریم. (۱۳۹۸). تأثیر بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت اجتماعی و سازگاری دانش آموزان دختر کم‌توان ذهنی آموزش پذیر دبستانی شهرستان نجف آباد. فصلنامه پژوهش‌های کاربردی در مشاوره، ۲(۱)، ۱۰۷-۱۳۴. عطایی قراچه، نسیم، رستمی، ربابه و البرزی، محبوبه. (۱۳۹۸). اثر بازی‌های حرکتی خلاق بر رشد مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش پذیر. رویش روان‌شناسی، ۸(۶)، ۱۷۳-۱۸۲.

عاشوری، محمد و یزدانی پور، معصومه. (۱۳۹۷). بررسی تأثیر آموزش بازی درمانی گروهی با رویکرد شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان کم‌توان ذهنی. مجله توان بخشی، ۱۹(۳)، ۲۶۲-۲۷۵.

فاضل، جمال، همایون‌نیا، مرتضی و محمدزاده، محمدرضا. (۱۳۹۴). تأثیر بازی‌های دبستانی بر رشد اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش پذیر. آموزش بهداشت و ارتقای سلامت، ۳(۳)، ۲۷۶-۲۶۶.

فلاح، فاطمه، رضا پور میر صالح، یاسر و بهجتی اردکانی، فاطمه. (۱۴۰۰). اثربخشی بازی درمانی آدلری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان دارای اختلال اضطراب اجتماعی: یک طرح سری‌های زمانی. پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی، ۱۱(۴۲)، ۱-۱۶.

doi: 10.22034/spr.2021.259299.1604

شاهزاده احمدی، هدی، حسن‌زاده، رمضان و فخری، محمد کاظم. (۱۴۰۳). مقایسه اثربخشی بازی درمانی مبتنی بر شناخت درمانی و بازی درمانی تعاملی محور بر انعطاف پذیری شناختی دانش آموزان دختر مبتلا به اختلال یادگیری ویژه. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۶۷(۳)، ۱۰۹۶-۱۱۰۹.

doi: 10.22038/mjms.2024.25050

شاه‌میوه اصفهانی، آرزو، بهرامی پور، منصوره، حیدری، طاهره و فرامرزی، سالار. (۱۳۹۳). تأثیر آموزش بازی گروهی بر رفتار سازشی دختران و پسران کم‌توان ذهنی آموزش پذیر. دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی، ۳(۱۵)، ۶۴-۷۱.

کیارسی، زهرا، کیارسی، سمیه و کیارسی، آزاده. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر انیمیشن‌های داستانی بر رشد و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر. *فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ۶(۴)، ۹۱-۱۱۰.

لاریجانی، زرین سادات و رازقی، نرگس. (۱۳۸۷). بررسی کاربرد هنرهای نمایشی در رشد اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. *فصلنامه کودکان استثنایی*، ۸(۱)، ۴۳-۵۲.

مروت، محبوبه و امینی‌منش، سجاد. (۱۴۰۴). اثربخشی بازی‌درمانی با رویکرد شناختی رفتاری بر خلاقیت و خودکارآمدی کودکان دختر ۷ تا ۱۰ ساله. *رویش روانشناسی*، ۱۴(۴)، ۱۶۱-۱۷۰.

محمداسماعیل، الهه. (۱۳۸۷). *بازی‌درمانی، نظریه‌ها، روش‌ها و کاربردهای بالینی*. چاپ اول. تهران: دانژه، ۹۲-۹۵.

References

- Ahghar, G. H., Ahmadi, A., & Ghanbari, L. (2013). The impact of storytelling on social skills. *Journal of American Science*, 9(4), 105-112.
- Altun, I. (2005). The perceived problem-solving ability and values of student nurses and midwives. *Journal Nurse Education Today*, 23, 575-84.
- Bryan, S. (2002). *Teaching exceptional children: Promoting social skills among students with nonverbal learning disabilities*. Boston: Houghton Mifflin.
- Carmichael, K. D. (2006). *Play therapy: An introduction*. Glenview, IL: Prentice Hall, pp: 124-127.
- Chapman, T., & Snell, M. (2011). Promoting turn-taking skills in preschool children with disabilities: The effects of a peer-based social communication intervention. *Early Children Research*, 26, 303-319.
- Duan, G., Wang, Y., & Hou, H. (2024). Effect of cognitive-behavioral therapy-based physical play intervention on empathic ability of children with intellectual disabilities. *Scientific Reports*, 14, 30171. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-80066-1>.
- Egbe, C. I., Ugwuanyi, L. T., Ede, M. O., Agbigwe, I. B., Onuorah, A. R., Okon, O. E., & et al. (2023). Cognitive behavioural play therapy for social anxiety disorders (SADs) in children with speech impairments. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 41(1), 24-44. doi: 10.1007/s10942-022-00442-6.
- Esbjörn, B. H., Normann, N., Christiansen, B. M., & Reinholdt-Dunne, M. L. (2018). The efficacy of group metacognitive therapy for children

- (MCT-c) with generalized anxiety disorder: An open trial. *Journal of Anxiety Disorders*, 53, 16-21.
- Gresham, F. M. (2000). Social skills training with handicapped children: A review of *Educational Research*, 51(1), 139-56.
- Gresham, F. M., Van, M. B., & Cook, C. R. (2006). Social skills training for teaching replacement behaviors: Remediating acquisition deficits in at-risk students. *Behavioral Disorders*, 31(4), 363 -377.
- Gupta, N., Chaudhary, R., Gupta, M., Ikehara, L. H., Zubiar, F., & Madabushi, J. S. (2023). Play therapy as effective options for school-age children with emotional and behavioral problems: A case series. *Cureus*, 15(6), e40093.
- Hallahan, D. P., Pullen, P. C., & Kauffman, J. M. (2023). *Exceptional learners* (15th ed.). Pearson Education, Inc.
- Harrisa, L., McGartya, A. M., Hilgenkampb, T., Mitchellc, F., & Melville, C. A. (2018). Correlates of objectively measured sedentary time in adults with intellectual disabilities. *Preventive Medicine Reports*, 9, 12-17.
- Hellenbach, M., Brown, M., Karatzias, T., & Robinson, R. (2015). Psychological interventions for women with intellectual disabilities and forensic care needs: a systematic review of the literature. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59(4), 319-331.
- Heiman, T., & Berger, B. (2007). Parents of children with Asperger syndrome or with learning disabilities: Family environment and social support. *Research in Developmental Disabilities*, 29(4), 289-300.
- Hoshina, A., Horie, R., Giannopulu, I., & Sugaya, M. (2017). Measurement of the effect of digital play therapy using biological information. *Procedia Computer Science*, 112, 1570-1579.
- Howitt, D., & Cramer, D. (2006). *Introduction to Statistics in Psychology*. Translated by Pasha Sharifi, H., najafizadeh, J., Mirhashemi, M., Manavipour, D., & Sharifi, N. Tehran: Sokhan Publication. [Persian].
- Jacob, U. S., Edozie, I.S., & Pillay, J. (2022). Strategies for enhancing social skills of individuals with intellectual disability: A systematic review. *Front Rehabil Sci*, 13(3), 968314. doi: 10.3389/fresc.2022.968314.
- Jindal-Snape, D., & Vettrai, E. (2007). Drama techniques for the enhancement of social-emotional development in people with special needs: Review of research. *International Journal of Special Education*, 22(1), 107-17.
- Kauffman, J. M., & Landrum, T.J. (2013). *Case in emotional and behavioral disorders of children and youth* (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Pearson.
- Kirk, S., Gallagher, G., & Coleman, M. R. (2015). *Educating exceptional children*. (14th ed.). Massachusetts: Wadsworth Publishing.

- Landreth, G. L., Ray, D. C., & Bratton, S. (2009). Play therapy in elementary school. *Psychology in the School*, 46(3), 1-9.
- Lee, K., Cascella, M., & Marwaha, R. (2023). *Intellectual Disability*. In StatPearls. StatPearls Publishing.
- Malapela, R. G. (2024). Challenges and opportunities in adolescent intellectual disability care and rehabilitation. *South African family practice: Official Journal of the South African Academy of Family Practice/Primary Care*, 66(1), e1-e7. <https://doi.org/10.4102/safp.v66i1.5798>.
- Martins, A., Ramalho, N., & Morin, E. (2010). A comprehensive meta-analysis of the relationship between emotional Intelligence and health. *Journal of Personality and Individual Differences*, 49, 554-56
- Morinaga, M., Ahlqvist, V. H., Lundberg, M., Hollander, A. C., Rai, D., & Magnusson, C. (2024). Changes in the prevalence of intellectual disability among 10-year-old children in Sweden during 2011 through 2021: A total population study. *Journal of Neurodevelopmental Disorders*, 16(1), 58. <https://doi:10.1186/s11689-024-09576-3>.
- Patrick, M. E., Shaw, K. A., Dietz, P. M., & et al. (2021). Prevalence of intellectual disability among eight-year-old children from selected communities in the United States. *Disability and Health Journal*, 14(2), 101023. <https://doi: 10.1016/j.dhjo.2020.101023>.
- Rosenthal, R., DiMatteo, M. R. (2001). Meta-analysis: Recent developments in quantitative methods for literature reviews. *Annual Reviews of Psychology*, 52, 59-82.
- Schoop-Kasteler, N., Hofmann, V., Cillessen, A. H. N., & Müller, C. M. (2023). Social status of students with intellectual disabilities in special needs schools: The role of students' problem behavior and descriptive classroom norms. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 16(2), 67-91. <https://doi.org/10.1080/19315864.2022.2029644>
- Shabani, M., Sadeghi, M., & Samkhaniani, E. (2024). Effectiveness of cognitive behavioral play therapy on social anxiety and academic self-efficacy in elementary school students with learning disabilities. *KMAN Conseling and Psychology Nexus*, 2(2), 181-191.
- Totsika, V., Liew, A., Absoud, M., Adnams, C., & Emerson, E. (2022). Mental health problems in children with intellectual disability. *The Lancet Child & adolescent health*, 6(6), 432-444. [https://doi: 10.1016/S2352-4642\(22\)00067-0](https://doi: 10.1016/S2352-4642(22)00067-0).
- Vosoughi Kalantari, A., Marashian, F. S., Dasht Bozorgi, Z., & Hafezi, F. (2025). Effectiveness of cognitive-behavioral play therapy on behavioral adjustment and problem-solving skills in students with

فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر...؛ جلیل آبکنار و خادمی | ۲۲۱

dyslexia. *Int. J. School. Health*, 12(1), 53-62. doi: 10.30476/intjsh.2024.103497.1427.

Wong, T. Y., Chang, Y. T., Wang, M. Y., & Chang, Y. H. (2023). The effectiveness of child-centered play therapy for executive functions in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 28(3), 877-894.

استناد به این مقاله: جلیل آبکنار، سیده سمیه، خادمی، زهرا. (۱۴۰۴). فرا تحلیلی بر اثربخشی بازی درمانی شناختی رفتاری بر مهارت‌های اجتماعی کودکان کم‌توان ذهنی در ایران، *روان‌شناسی افراد استثنایی*، ۱۵(۵۸)، ۱۸۷-۲۲۱.
DOI: 10.22054/jpe.2026.85349.2810

Psychology of Exceptional Individuals is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.